396
15

«عائله کتبخانه» سندن

۴

قزلر دنیاسی

ذاکر قادری اثری.

سوکلو همشیرلرمه میندن بولاك بولسون.

مؤلف مهری ایله مهرلنمه‌گان نسخه‌لری ساخته.

КАЗАНЬ.
Типо-Лит. Т-го Д-ма „В. Еремѣева и А. Шнейдеръ"
быв. Ключникова.
1911.

«عائله کتبخانه» سندن

٤

قزلر دنیاسی

ذاکر القادری اثری.

سوکلو همشیرلرمه میندن بولەك بولسون.

مؤلف مهری ایله مهرلەنمەگان نسخەلری ساختە.

قزانده.
«ۋ. ز. یریمییف هم آ. شاشابرینلر» مطبعەسی.

КАЗАНЬ.
Типо-Лит. Т-го Д-ма „В. Еремѣевъ и А. Шашабринъ“
бывш. Ключникова.
1911.

سوز باشی

محترمه و محترم اوقوچیلرغه «عائله کتبخانه‌سی» نڭ دورتنچی جزئی بولغان «قزلر دنیاسی» نام شول اثرنی تقدیم ایته‌من. مینم نظرمده تاتارلرنڭ ترقی، آنچق قزلری وخاتونلری ایله‌در. بناءً علیه مین «عائله»لرنی اصلاح قایوسینی قاطیراق صورتده قاقدم.

مینم نظرمده، فکرمده «قز، خاتون» دنیاسی بیك بیوکدر. بزنڭ کبی هر نرسه‌دن خبرسز ایشانلرن، حضرتلرن، ملالرن سیاست، علوم، اصلاح وعائله کبی ایڭ زور مسئله‌لرده اوزلرینه اورنه‌ك ایتکان خلقلر آنچق یاش اوسمرلرینه دیانت، اخلاق، جدیت کبی عالی صفتلرنی، خاتونلرینڭ اوگره‌تولری ایله گنه مدنیتلی امتلر صفنه کره آلاچقلردر.

هر کمنڭ ایمانی قلبنده بولدغندن کفرلك، زندیقلق ایله حکم ایتوچی حضرتلردن، ایشانلردن هیچ خوف یوقدر. استه‌دکلر نچه حکم ایتسونلر.

رسول اوزینڭ حدیثلرنده، صحاح دینن یڭللك ایله امر ایتمش ایکان اهالینی قسماق شریعت محمدیه گه قارشی جنایتدر. تورات شرحی تلمودلردن آلنغان اسرائیلیات، خرافات، یونانلیلردن آلنغان سفطه‌لرغه خلقنی دعوت ایتوب مدنیتکه، علوم معارفکه یکرمنچی عصرده یأجوج مأجوج سدی بولماق زور خیانتدر.

قرآن سند اولمق اوزره حقیقت ایشته‌چك قولاقلرغه حقیقت ایشتورگه وقت یتدی، عکس حالن (فاما الزبد فیذهب جفاءً واما ما ینفع الناس فیمکث فی الارض.. الایة).

ذ. القادری.

اورنبورغ فی سنه ۱۹۰۹ آپریل ۲۳ نده

علمسز حیات ممکنمیدر؟

آدملر دنیا سعادتی حقنده نه قدر تورلی، تورلی فکرلرده بولنسه‌لرده حقیقت بردر؛ اولده «دنیا سعادتی علم ایله‌در». بو سعادتنك باشی بولغان اوقومق، یازمق وهر ملت اوز لغتینك باشلیچه قاعده وادبیاتینك برنچی اصوللرینی بلمك، دیننك اعتقادی لازم بولغان نرسه‌لرنی، وهر علمنك مبادیسنی اوگره‌نمك، علم ایله ترلوب حیات یولینه کررگه یول حاضرلامك دیمکدر. هرکم شول حیات یولینك باشلغی بولغان برنچی درجه‌ده‌گی علمدن محروم، بولسه ترکلك قاپوسینه باره آلمازدن حیات لذتندن محروم بواور؛ جانی تننه ایکان ئولك صانالور. هر کونده حیاتده طوغوب تورغان آلماشنو، وملتلرنك ترقی ومدنیتلرینك کوزگیسی بولغان غزته، ژورنال، علمی، تاریخی، ادبی کتابلرینی اوقودن هرکم محروم بولسه حیات نه دربلمه‌ز؟ جانلی ایکان جانسز؛ دنیاده‌ایکان دنیاغه کیلمه‌گان بولور.

مدنیت زورایدقچه حیات آورلاشه. دنیاده مدنیت هر کون زورایدیغندن حیات شول نسبتده زور وآور بولاچقدر. مدنیتلی یېرلرده معیشت، مدنیتسز یېرلرده معیشتدن آور ومشکل بولووی هرکمگه معلومدر. مسلمانلر بو عصرغه قدر مدنیتسز؛ یاکه یارم مدنیتلی خلقلر آراسنده وملکتلرده یاشادکلرندن حیاتده اول قدر مشکللك کورمه‌دیلر. فقط یکرمنچی عصرده مدنیت مسلمانلرنك اوستلرینه‌هجوم ایتدکندن مسلمانلرنك حیاتلری زورایه‌چق وآغرلشه‌چقدر.

شول سببدن مسلمانلرغه حیات ومعیشت آورلقلرینی ییبه‌ره‌چك قوراللر ایله قوراللنمق لازمدرکه: اول قورالده مدنیتلی امتلرنك قورالی بولغان علم ومعارفدر. علم ومعارف ایکنچی تعبیر ایله مدنیت، حیات

ایچون بیوك فورال وقوّت؛ نـادانلق ومدنیتسزلك فورالسزلق، وقوّتسزلك؛یاکه علم ومعارف انسانیتـکه فائده‌لی، نادانلق ضررلیدر؛ مدنیتسز ونادان امتلر ئولم ایله مدنیتلی علم ومعارف ایه‌سی امتلر یاشامك، حیات ایله محکوم بولولرن قرآن وفن نقطه‌سندنده حکم ایته بلورمز:

قرآن بك آیتنك هرتورلی علم ومعارفدن بحث ایتوب مسلمانلرنی علم ومعـارفـکه قزدروب فرض ایتمشدر. احکام الهیه‌نی یرینه یتـکرمه‌گان وعمل ایتمه‌گان امتلرنك هـلاك ومنقرض بولدقلرینـی هر سوره‌سنك بیان ایتمـکده‌در. علم ومعارفسز، مدنیتسز انسانلر هروقتك اوزلرینه وبـاشقه‌لرینه ضرر ایدکلرندن قرآن نظرنده یرده قالولری ممکن توگلدر. بته‌چکلردر: کوبکلرگه اوخشاغان فـائده‌سز نرسه‌لر بته‌چکلر؛ انسانلرغه فائده‌لی بولغان نرسه‌لر یرده قاله‌چقلردر. (رعد سوره‌سنك ۱۷ نچی آیت) فن ایسه کیره‌ك اوله‌نلرده وکیره‌ك باشقه نرسه‌ده قوّتلی نـرسه‌نك قوّتسزنی بتره‌چـگنـی بلدره‌در. مدنیتلی امتلرنك اوزلری ومالّلری مدنیتسز امتلرنك اوزلرینی ومـالّلرینی بترون تاریخنك هرصفحه‌سی بزگه بلدره وهرکون کوزمز ایله کورمکده‌مز. بناءً علیه علمسز حیات ممکن توگل» دیوب حکم ایته‌مز.

علم نه قدر لذتلی بولسه‌ده خصوصا بو یـکرمنچی عصرمزده لذتلیلـگی ایچونـگنه اوقولماز. بلـکه یوقاریده ذکر ایتلـگان حیات آورلقلرینی یـگله‌یتمك ایچون اوقولور. هیئت اجتماعیه‌نك هراعضاسی اوزینك علمی نسبتنده اوزندن وامتندن حیات مشقتلرینی‌وآچقچلرینی مدافعه ایدوب کوره‌شور. هراعضا اوزینك هنرینی یخشیلاتورغه‌اجتهاد ایته‌ر. بوندن‌اش وهنرلر طوغار. مونه شول دنیاده کوردکمز اختراعلر، کشفیاتلر، تلیفون، تلغراف، کیمه‌لر حتی دار الفنونلر شول حیـات آورلقلرنی بترور ایچون ایجاد وتأسیس ایدلمشلردر.

علم، انساننڭ حیاتنی یـگللەشتروب همتن، جدیتن آرتدرور. فکر وعقلن آریتماز.

انسان علم ومعارفنی نه قدر کتابلردن اوقسه، ومدرسه‌لرده تحصیل ایتسه‌ده، سعادتـکه ایرشور ایچون ایڭ بیوك کتاب ومدرسه بولغان «کائنات وطبیعت» کتابندن عبارت بولغان یلدزلر بیر، موالید ثلاثه‌دن عبارت حیوان، اوله‌ن، معدن وباشقه خدانڭ خلقتده گی‌عجیب وغریب بولغان اثرلرینی اوقومق، فکرلمك، توشنمك لازمدر. آدم بونلرنی بلووی سایه‌سنده علمن، فـکرن، حیات آورلقلری یولنده خدمت ایتدرور؛ بیوکلـکلرینی وعجیب روشده یارانلدقلرینی بلوب خدایغه‌ایمان ایته‌ر. انساننڭ بیوکلـکی وقوّتیله خـدانڭ بیوکلك وقوّتـنی محـاکمه ایته‌ر. تورلی خلق وامتلرنڭ اشلری آراسنده‌غی آیرمـالرنی بیك یـگل آیرا بلور. شول سببدن خدای قرآنده «کائنـات وطبیعت»نی فکرلرگه قزدروب وامر ایتوب، فکرله‌ونی فرض ایتمشدر.

امت یـاکه خلق یـگت وقزلردن، ایر وخاتونلردن جیولغان برقوّتدن عبارتدر. روسیه مسلمانلرینی یـگرمی میلیونلق خلق یاکه امت دیسه‌ك، ۱۰ میلیوندن آرتغی قز وخاتونلردر. یوقاروده کورد کمز کچوك مقدمه‌ده حیات آورلقلرینی بترور ایچون حیاتقه تعلقلی هرعلم وفننڭ کیره‌کلـگن وزمانمزده حیات غایت آور، وینه‌ده آورله‌شه‌چغنی بیان ایتدك. قزلرمز خلقنڭ یاریمندن آرتق بولدقلرندن نادان یاکه یازو، اوقوغنه بلوب حیاتقه کیره‌ك علملرنی بلمه‌سه‌لر امتنڭ یارطیسی قوّتسز، اشلـکسز قـالوب اون میلیوندن آرتق بولغـان قزلرمز خاتونلرمز امتـکه آور یوك بوله‌چقلر؛ ایرلرنڭ اعانتلرینه محتاج بولوب،احتیاج نتیجه‌سنده حریتسز واسیره حـکمنده قالاچقلردر.

روسیه‌ده خلقنڭ صانی هرکون کوبه‌یه؛ مسلمانلر تورا تورغان یـگل حیاتلی بیرلرگه، شهرلرگه، آوللرغه احتیاجنڭ کوچله‌وی ایله

روسیه‌نڭ آوروپا قسمندن وباشقه آور حیاتلی مملکتلردن میلیونلرچه طورمش دولقونی آستنده چایقالغانلر، کیله‌لر؛ کوچه‌لر. آلار کیلو سببلی مسلمانلرنڭ قوللرنده‌غی تجارتلری، هنرلری کیته. مسلمانلر حیاتنڭ آورلغندن قورقوب، شول قوّتلی مهاجرلرگه مغلوب بولوب، قاچالر؛ یاکه آلارغه قل واسیر اولوب، منگولك محکومیت آستنده قالورغه مجبورلر. بوقاچو یاکه مغلوبیتنڭ سببی نرسه؟: — سببی ایسه معلوم؛ آنلر قوّتلی، حیات علملرینی مسلمانلردن کوب بله‌لر. ایرلری، قزلری، خاتونلری اشلی؛ تجارت ایته؛ تگه، چیگه، آقوشیرقالق ایته، کانتورلرده، تجارت خانه‌لرده اشله‌ب یاکه که‌بسته، کیشر، بره‌نگی شالقـان، طورما، هر تورلی یمشلر بیره تورغان باقچه‌لرنی اداره ایته؛ هرتورلی سبب، واسطه‌لر ایله حیات یوللرینی یگله‌یته‌لر. علم زور مدرسه‌لر بترودنگنه عبارت توگل؛ بوذکر ایتلگان نرسه‌لر همه‌سی علم؛ چونکه حیات یوللرینی یگله‌یته‌لر. هرکم روس وباشقه ملت خاتونلرن وقزلرینی زور وکچوك تجارت بیرلرنده، بازارلرده، مغازین، آپتیقا، پوچته وتیلیغراف خانه‌لرده، قرلرده، توته‌ل باشلرنده کوردکندن بونلر عائله اشلرندن باشقه، مال جهتندنده عائله‌نڭ یارم آورلغنی کوته‌روب، یارم ملت وآنڭ یارم قوّتی بولووینه اوشانور. باشقه امتلرنڭ قزلر ایچون زورراق شهرلرده حسابسز ابتدائی مکتبلری، رشدی صنفلری، غیمنازیه‌لری، اینیستیتوت، آقوشیرقا صنفلری، هنر مکتبلری بار، کچوك شهرلرده بیله غیمنازیه‌لری، غرادسقوی اشقولالری بار. مسلمانلرنڭ ایك زور شهرلرنده، قزان، اورنبورغ، سیمی‌پالاتینسکی، تاشکند، آسترخانلرنده وباشقه‌لرنده قزلرینه مخصوص بررشدیه مدرسه‌سی، حتی مکمل ابتدائی مکتبلری یوق. هنوذ استاذبیکه اسمنده‌گی عفتلو قزلرمزنی، ملتمزنی زهرله‌وچی قارچق وقورتقه‌لر مکتب اسمنده‌گی بدبخت خانه‌لرمزده محمدیه، یوسف، باقرغان، بدوام کتابلرینی کویلیلر، یرلیلر؛ قزلرمزنی وکیله‌چك کونلرمزنی زهرلیلر.

مونه روس وباشقه ملتلرنڭ بوحاللرینی هر مسلمان خصوصا شهر خلقی، چاپان وایسکی مجوس کیوملریمز بولغان بیشمه‌ت، قامزوللرمزنی، کل‌پوشلرمزنی دیانت نقطه‌سندن فرض ومسلمانچیلق دیوب طانیغان داملالرمز، حضرتلرمز، ملالرمز، ایشانلرمز کوره‌لر. اینستیتوت، غیمنازیه، صوقر قزلرغه مخصوص مکتبلر یانندن هرکون کیچه‌لر. مسلمانلر وداملالر.....مزغه بتون تاریخ: «امتلرگه قاتناشو ترقیغه بیته‌کلی» نظریه‌سی جاری توگلمی ئلله؟!..

جاری ایسه، نیچون بونلر خاتونلرندن حدیثلر روایت ایتدرگان، محاربه‌لرده مجروحلرینی دوالاتقان، صولر ایکمکلر تاتشتقان (۱) افندمز (صلی الله علیه وسلم)نڭ منبر ومحراب شریفلرنده جدیدچیلرگه لعنت اورنینه خلقغه قزلر تربیه‌سی خصوصنده برسوزده سویله‌میلر!.. نیچون قزلرینی روس مکتبلرینه بیرگان یاکه یاڭغی اصولده قزلر مکتبی تأسیس ایتکان بایلرغه، قزلرینه حریت بیرگان آتالرغه، باشقه خلق قزلری کبی تاتارقزلرن معلوماتلی بولورغه دیمه‌ب، چاپاننی طاشلاو حقنده شرعی په‌رده‌لرگه دعوت ایتوب، فائده‌لی کتابلر یازغان محررلرگه لعنتلر اوقیلر. برطاقم معذور نادان ومتعصبلردن تهدید مکتوبلری یازدرالر.

بن بونلرنڭ مسلمانلرنڭ حیات یوللرینی قویمالاولرندن عجبله‌نه‌لم. «اسلامیت» طاش، آغاچ کورگان وقتده جناب حقنڭ برلك اثرینی فکرلرگه (۲) امر ایتکان، کوزلری فائده‌لی نرسه‌لرنی کورمه‌گان قلاقلری فائده‌لی سوزلرنی ایشتمه‌گان کشیلرنی حیوانلردنده آرتده، عقلسز (۳) بولولرن بلدرگان، زمان رسالتده بولماوی تاریخده ثابت بولغان چاپان وبیشمه‌تلر....نی دین صاناغان حضرتلر، ایشانلر، تکرار

(۱) بخاری وباشقه معتبر حدیث وتاریخ کتابلرینه مراجعت.

(۲) اذکروالله عند کل حجر وشجر. حدیث.

(۳) الاعراف سوره‌سنده. ۱۷۲ نچی آیتده.

أیتەم: نیچون غیمنازیه، اینستیتوتلرنی کورگانك فکرلەمیلر؟ نیچون آلارنی کورگانك کفر علامتی صاناب لعنتلر اوقیلر؟ مگلرچە ایرلرگە استاذ بولغان صحابیه، تابعیەهم ایکنچی، اوچنچی عصر قزلرنی تاریخلردە اوقیلرمی؟ بخاری وباشقە کتب ستەنی فکرلەب مطالعە ایتمیلرمی؟ اندلس، بغداد درسخانەلری، مسلمەلر طرفندن یازلغان کتابلر بردە خاطرلرندە یوقمی؟: — بوهر امتنڭ بتەچك یاکە ترلەچك وقتندەغی آوروی. حاضرگە مسلمانلر اسلامدن، قانوندن بیك اوزاقلر... «اسلام» اهالینی مدنیتکە قارشی توررغە آلت ایتودن عبارت بولوب قالغان. عربچە سوزلر منبرلردە، قرآن مزارستان وبەلش مجلسلرندە اوقولە؛ موثیقك، حضرتدە، ایشانك معناسینی آڭلامیلر. ایسکی عادت وایسکی طورمش... یا الله بوروشك تورساق حالمز نە اولەچق؟

ایسکی وحاضرگی وقتلردە خاتونلر حقندە، تربیەلری خصوصندە بیك زور اهمیت ایتلگان. هیئت اجتماعیەگە، انسانیتکە خدمت، شریعتلرنڭ حکم وامرلرنی انسانلر آراسندە یورتمك ایچون قزلرنڭ اخلاقلرنی، بدنلرنی تربیە ایتو کیرەکلگی حقندە پیغمبرلر، فیلسوفلر، عالملر، سیاسیلری اعتبار ایدوب وعظ، نصیحت ایتمشلر؛ جلدلرچە کتابلر یازمشلر؛ خاتون، قز تربیەسی حقندە رسول الله کوب حدیثلر سویلامش؛ وکوب آیتلر آنلر حقندە نازل اولمشدر.

فیلسوف، پیغمبر ودینلرنڭ بونلرغە اعتبار، اهتمام ایتولرندن مقصودلری آدم جنسینە خدمت، هیئت اجتماعیەنی اصلاح ایتوب هر ناچارلقلردن پاکلەودر. چونکە دنیادە فضیلت ایلە برلکدە هر تورلی ناچارلقلر بولنە؛ انسانڭ کوڭلی ناچارلقغە هر وقت میل ایتە. عالملر، فیلسوفلر، پیغمبرلر قلملرنی، سوزلرنی فضیلت ایچون حرکتلەندررلر، سویلەرلر. درست دیانت، معلومات خاتون، قزلرنی ناچارلقدن صاقلارغە قویەاو وفضیلتکە یتەکلی تورغان یتەکچی بولدیغندن هیئت اجتماعیەنی

صاقلار ایچون نیندای علم لازم بولسه خاتون، قزغه‌ده شونی بلو لازم بولوینه اتفاق ایتمشلردر. اۋی باشی بولاچق قز دیانت، علم وفندن باشقه بالالرینی، ایرینی، اوینده گی یقینلرینی، خدمتچیلرینی ناچار خلقلردن، اعتقادلردن، وهم، خیاللردن صاقلی آلماز. اصول تربیه‌دن خبرسز بولدیغندن بالاسی تربیه‌سز، حفظ صحت قاعده‌لرینی بلمه‌دکندن بالاسی آورو یاکه قانسز ضعیف بولوب نسل،نسبنی بتروگه سبب بولور. اۋی اداره‌سن، ترتیباتن وماتور فنلرنی موسیقی، یرلر، رسملر کبی بلمه‌دکندن ایرینی اۋینده طوتا آلماس؛ ایری اۋینده کوکل یواتاچق بر نرسه‌ده طاپمادیغندن بوش وقتلرینی، کیچه‌لرینی قهوه خانه، بیۋا خانه بوزوق بیرلرده اوتکارور. مونه تاتار بایلرینک، بالالرینک، آزغنه آقچه‌سی بولغان تاتارلرنک به‌یرم کونلرنک، کیچه‌لرده اشلری بولماغان وقتلرنده قهوه وپیۋا خانه‌لرده، فحش اورنلرنک وقتلرینی اوتکه‌روب مکلرچه آقچه‌لر صرف ایتولری، شول قزلرمزنک «ماتور فنلردن» خبرسز، اوزلرینک کیوملرینک چیسطالغینه اعتبار ایتمه‌ولرندندر. خاتونلرنک کیوملرینک خصوصاً کیچه‌لک کیوملرینک ایرلرینک محبتلرینی اوزلرینه طارتورغه کوب تأثیری بار.

بتون امتلر احلاقی واقتصادی شول فائده‌لرگه اعتبار ایتوب قزلرینه هر تورلی هنرلر، بالالر تربیه‌سی، حفظ صحت قاعده‌لرنی، ماتور فنلرنی اوگره‌تورلر. کیله‌چکده اۋی باشی بولورغه لایق ایته‌چك تربیه بیررلر. امتلرنک ترقیلری، بایلقلری، اخلاقلری، سلامتلکلری.... خاتون، قزلرینک تربیه ومعلوماتلری ایله‌در. شونارغه کوره مدنیتلی خلقلر قزلر تربیه‌سنه اهمیت بیره‌لر اوزلرینک کیله‌چك کونلرنده‌گی ترقیلری آنلر قولنده بولدیغندن آنلرغه احترام ایته‌لر. هر ملت، هر یل ئلله نیچه ملیونلرن قزلر تربیه‌لرگه صرف ایته‌لر. شول سببدن مسلمانلر عصر سعادت وآندن صوڭ خلافت عباسیه‌نك انقراضینه قدر

قزلر تربیه‌سنه غایت اعتبار ایتدیلر. «اسلام»نك قزلر، خاتونلرغه اعتبار ایتوندن هر فنده، غلومده آنلردن عالمه‌لر یتشدی؛ عباسیه دولتی بتکاچ مسلمانلر باشنه هر ترلی بلا، جفالر کیلدکندن دیانت وعلومدن اوزاقلاشدیلر، آفرین، آفرین‌قز، خاتونلرنك قدرلری بتدی. نهایت خاضر روسیه‌ده‌غی مسلمان خاتونلری کبی اُوی اچنده حبس ایدلدیلر. اُویلری طشنده، دنیاده نه بار، نه یوق بلمه‌ز بولدیلر. دورت طرفلی دیوارلر، جهالت، خیال، اوهام وخرافات دولقونلری اچنده قالوب. مسلمانلرغه اقتصادی، اخلاقی، دینی کوب ضررلر کیلدی. اوّلده هیئت اجتماعیه‌گه فائده ایتکان خاتونلر هیئت اجتماعیه‌گه ناچار خلقلی، یالقاو، ناچار عقیده‌لی بالالر کیتروب ضررغنه ایتدیلر. قاتناشو سببلی کیله تورغان فائده‌لری، جمعیت‌نی توزه‌تولری آنلر زندانغه یابلغاچ کیسلدی. اوزلری ده هیئت اجتماعیه‌گه قاتناشودن کیله‌تورغان فائده‌لردن محرومه بولوب حیاتقه، آخرتکه کیره‌ك بولغان معلوماتلردن قوری قالدیلر، بالالر آنالرینك کوزگیسی، نمونه‌لری بولغانلقلرندن آنـالریندن خرافات، اوهام، خیالات وناچار تربیه‌دن باشقه برنرسه استفاده ایتمه‌دیلر؛ مسلمان هیئت اجتماعیه‌سینك اعضالری تمـام بوزولوب بوکونگی حاللرینه قالدیلر، ایر، قز، خاتون همه‌سی بردن قزلرغه معلومات کیره‌کمی، عالملری قزلرغه یـازو وفائده‌لی معلومات بیرمك قزلارینی بوزا؛ بناء علیه حرامدر، مکروهدر دیوب هر قایوسی اوزینك خرافاتنه، اسخولاستیقا آستنده قالغان عقلنه، خیالنه موافق فتوی بیرر بولدی. نهایت بتون آوروپا دنیاسینه رحمت بولغان اون طوقزنچی عصر آخرلرنده آزغنه بولسه‌ده، ملیون تاتارغه برنسبتنده حسیات اویانه باشلادی. پیغمبر اوزخاتونلرینه یازو اویرتدرگان، فعلا یازو بلگانلری بولغان بولسه‌ده پیغمبرگه وارثلك دعواسنده بولغان انصافسزلر قزلرمزغه یازو اویره‌تونی حرام دیوب فتوالر بیروب بتون، تاتار دنیاسنده قیامتلر

قوپطاردیلر. حضرت، ایشان، داملالرمزنك خاتونلر تاریخندن پیغمبر، صحابه وتابعین خاتونلرینك حیات، ترجمهٔ حاللرندن خبرسزلکلری سایه‌سنده هنوز قیامتلر، دهشتلی نزاعلر حکمفرمادر.

انگلیزلر زنجی وحشیلر یاشامکده بولغان مملکتلردن برینی فتح ایدوب اوز قوللرینه آلغاچ ایر بالالرینی اوقوتمق ایچون مکتب تأسیس ایتمك فکرنده بولدقلرینی عرض ایتکاچ وحشی زنجیلر: اوقوتورغه مکتب تأسیس ایتگز! قزلرمز خاتون بولغاچ بالالرمزغه باشلیچه علملرنی اوگره‌توب طوغری یولغه کوندررلر» جوابنده بولندقلرینی بعض مجله‌لرده اوقدق. وحشی زنجیلرگه فائده‌سی، تأثیری معلوم بولغان قزلر تربیه‌سنه هنوز مسلمانلر، حتی عالملری بار قوّتلری ایله قارشی تورمقده‌لر.

اسلامنك خاتونلر تربیه‌سنه اهمیت بیرووی، بوکونده‌گی آوروپا خاتونلری أیه بولا آلماغان حقوقلرغه أیه‌ایتووی مکلرچه رسول اللهنك حدیثلرندن وقرآن آیتلرندن، روح شریعتدن آڭلاشلمقده. (١) بو اورنده: «ولهن مثل الذی علیهن بالمعروف» آیتنی فیلسوف‌الاسلام «محمد عبده» حضرتلرینك (رضی الله عنه) «الازهر»ده اوقوتقان وقتنده‌غی درسندن اقتباس ایتلگان تفسیرنی کوچروب یازونی موافق کوردم: خدای ایرلرنی ایمان، معرفت، گوزل اش اشلرگه اونده‌گان کبی خاتونلرنیڭ دعوت ایتمشدر. ایرلرگه بیرگان حقوقلرنی خاتونلرغه‌ده بیرمشدر. قرآنده ایرلر اسمیله برگه خاتونلردن ذکر ایتلگان؛ رسول، ایرلرگه بیعت ایتکان کبی خاتونلرغه‌ده بیعت ایته ایدی؛ قرآن، حکمتنی اوگره‌نورگه ایرلرگه امر ایتکان کبی خاتونلرغه‌ده امر ایتمشدر. بتون امت اسلامیه قرآن، سنت نرسه ایله امر ایتکان بولسه

(١) غائله کتبخانه‌سندن ٥ نچی جزء «قزخاتون» اسمنڭ تیزلکده طبع ونشر ایتله‌چك. بوخصوصده شول جزنی مطالعه ایتلسه‌فایده‌سز بولماس.

خاتونلرغه‌ده شونك امر بولوینه اتفاق ایتمشلردر. خاتونلر عمللری ایچون دنیاده وآخرتده ایرلر کبی جزاء اولنورلر. حال شول روشده، خاتونلرنك اوستلرنده بالالرینه، ایرلرینه، یاقنلرینه، امتکه، ملتکه قارشو زور بورچلری وحقوقلری بار ایکان آنلرنی علم، معارفدن محرومه ایتمك نیچون درست بولسون ؟!.، بر اشنی اشله‌و، اشله‌مه‌و ایله هر کم امر ایتلسه، قسقه‌چه‌غنه بولسه‌ده طیولغان، امر ایتلگان نرسه‌نی بیلمك شرطدر. معلوم بولماغان نرسه‌دن طییلو وآنی اشله‌و ممکن توگلدر. آچق روشده سببلری، فائده‌لری، حکمتلریله بلمك، ناچار بولسه آنلردن صاقلانورغه، کورکام اش بولسه اشله‌رگه، آنلرغه اهمیت بیررگه سبب، وسیله بولادر. خاتونلر اوزلرینك حقوقلرینی، اوستلرینه لازم بولغان وظیفه‌لرینی آچق روشده، سببلری ایله بلمه‌سه‌لر ؟ نیچوك وظیفه‌لرن ئوته‌سونلر ؟ امت اسلامیه گه نیچوك فائده کیترسونلر دنیانك یارمندن آرتغی جانسز، حیوان درجه‌سنده، قالغانلری بونلردن آزغنه یوغارراق درجه‌ده بولغانده دنیا سعادتی نیچوك ممکن ؟ هیئت اجتماعیه نیچوك اصلاح ایتلسون؟ قز، خاتونغه باشلیچه اوستوینه لازم بولغان عبادت، اعتقاد ادبلر آز وچیکلی هم اوگره‌نوی ینگل؛ لکن دنیا اشلری معاملات، معاشرت قانونلری دنیاده هر وقت آلماشنوب تورادر. فقیه‌لر ایرگه نفقه، أو کبی نرسه‌لرنی حالینه موافق روشده تعیین ایتولر؛ خاتوننك وظیفه‌سیده بای، فقیر أونی اداره ایتوی ایله آیرلوب تورلی، تورلی بولادر. دنیاده فرض کفایه بولغان نرسه‌لر هر وقت آلماشنوب تورادر. اوّلگی وقتلرده قلچلر، اوقلر، سونگیلر دشمانلرغه قارشو توررغه تیه ایدی؛ زمانمزده ساعت‌ده یوزلرچه آطا تورغان زور طوپلر، ساعتنده کوب یوللر آلا تورغان پراخودلر، دهشتلی ملطقلر کیره‌ك؛ ایسکی وقتده واجب، بلکه هیچ کیره‌کمی تورغان کوب نرسه‌لر بو زمانمزده واجب بولمشدر. صحابه‌لر وپیغمبر

خاتونلری صوغشلرده مجروحلرنی دوالاغان زمانلرده طبیعی طبابت بو کونگی کبی ترقیده بولمادیغندن بو کونگی کبی کوب نرسه‌لر بلورگه محتاج توگل ایدیلر. بو کونمزده آورولر قارامق کوب علم ومعلوماتقه توقطاوی هر کمگه معلومدر. اسلام قاشنده ایرینه، بالالرینه یاکُلش، یا آرتق درجه‌ده دواء بیروب خاتوننڭ، ایرینی بالالرینی زیاده خسته یاکه اوترویمی یا ایسه دوا اسملرینی، مقدارنی بلوب سلامتله‌ندرومی آرتقدر؟ نادان کوب خاتونلر دواء اسملرینی مقدارنی، استعمال روشنی بلمه‌زدن کوب ایر وبالالرینی اوتره‌لر «یا أیها الذین آمنوا قوا انفسکم واهلیکم ناراً» آیتینی «ابن المنذر» وباشقه‌لری «علی» کرم الله وجهه‌نڭ: اوزگُزگه، اهلگُزگه خیرنی اوگره‌توگُز وادب بیرگُز معناسیله تفسیر ایتونی روایت ایتمشلر؛ «الحاکم» بو روایتنی درست روایت دیمشدر. اهلدن مراد خاتونلر، بالالردر. بعضلری قل وکنیزه کلرنیده اهلگه کرتمشلردر. آدم خاتون، بالالرینی آخرت عذابندن ادب، علم ایله صاقلادیغی کبی تورمش عذابندنده صاقلیدر».

دین قاشنده خاتوننڭ مسئولیتی ایرنڭ مسئولیتندن کیم درجه‌ده بولماغان کبی آدملر نظرنده‌ده کیم توگل؛ بلکه مسئولیتی ینه زورراقدر؛ قز عفتینی ضایع ایتسه، بتون خلق قزغه بیان نفرت ایتسه، لعنتلر یاودرسه‌ده یگتکه بر نرسه‌ده بولماغان عفتلی کشی کوزی ایله قاریلر.

رسول الله‌دن قزلرغه علم فرض بولوینه دائر کوب حدیثلر روایت ایتلگان؛ هر کم حدیث کتابلرینه قاراسه، بلور حتی ایك قصوچان فقیه‌لرگه قدر: خاتونغه ایرینڭ رخصتندن باشقه علم اوگره‌نور ایچون چقماق درست» دیمشلر.

رسول الله سلامت ایکان «الشفاء بنت عبدالله» کبی قز، خاتونلرغه یازو اوگره‌توچی خانملر بار ایدی. رسول الله‌نڭ اوز خاتونلربندن «عائشه» و«حفصه» یخشی درجه‌ده یازو یازا ایدیلر. علم ایرلرگه فرض

بولغان کبی خاتونلرغه‌ده فرض بولدیغندن قز خاتونلردن هرعلمده عالمه‌لر یتشدیلر. «امام مالك» قاشنده حدیث اوقوچی شاکردلری خطأ اوقوسه‌لر قزی خطالرینه تنبیه ایته ایدی. مذهب أیه‌سی «امام شافعی» سیده «نفیسه»دن حدیث اوقومشدر. خاتون، قزلردن نه قدر زور عالمه‌لر، کاتبه‌لر، و بیوك اشلار اشله‌گان ذاتلرنی بلمك استه‌ر ایسه‌ کز، تاریخ «ابن خلکان» کبی کتابلرنی مطالعه ایتکز! «عائله کتبخانه‌سی»نك بره‌ر جزئنده صحابیه، تابعیه‌ هم آوروپاده شهرت طوطقان قز، خاتونمزنك ترجمهٔ حاللرندن اورنه‌ك ایچون آزغنه بولسه‌ده انشاءالله یازارمز ئلی.

تاتار قزلری.

یوقاروده یازدیغمز سوزلردن حیات یولنده قزلرمزغه معلومات کیره‌ك، تاتارلرنك حیاتده آرتقه قالولری قزلرمزنك علمسز لکندن، تاتارلر آراسنده جدیتلی، مسلکلی، وجدانلی کشیلرنك آزلغی خاتونلریمزنك ناچار تربیه‌لرندن، بونارغه حقیقت یولنی اوگره‌تکان عالم اسمنه‌گی مولا، حضرت، ایشانلرنکده تأثیرلری بولوندن ایدیکی شاید آڭلاشلغاندر. حاضر تاتار قزلری طوغروسنده معلوماتم آز اولسه‌ده بلگانمی یازمق بولامن: قزلرمز اوّلده هیچ حیاتقه قاتناشمازدن بوکونگه قدر یاشادیلر. تاتار قزی کچوکلگنده حیات ودیانتدن خبرسز بولغان آناسی یاننده اوسه‌در.

بالاغه آنالری عالی حسیات بیرورگه، کورکام خلقلر ایله خلقلاندرورغه، درست دیانت اوگره‌تورگه، اوزلری بالاغه حسلری، دیانتلری ایله اورنه‌ك بولورغه تیوش؛ تربیه، دیانت بونی استیور. فقط آنالر بالاغه حسیاتینی اوتره طورغان روشده معامله ایته‌لر، حسیات

آرتدرورغه خلقلری، دیانتلری، زوراشلری، علملری ایله شهرت طابقان خاتونلرنڭ، قزلرنڭ ترجمهٔ حاللرینی سویله‌مك تیوش ایکان، آنلر قزلرینه ناچارلقغه عادتلاندره، شهوتنی بالانڭ کوڭلنده یرلشدره طورغان فاطمه، زهراء، زلیخه قصه‌لرینی سویله‌ب قزلرینی ناچارلقغه اوگره‌ته‌لر. قزلری بالالر ایله کیاو، کیاو اویونلری کبی اویونلرنی اوینیلر؛ هیچ سوز سویله‌میلر. بونلر همه‌سی قزنڭ کوڭلنه شهوت حسلری اویاندره‌در. قز کچوکلگندن شهوت توشنورگه باشلیدر. قز بالاسینی باقچه، اورمانلر، صحرالرغه، ایسگونلکلرگه آلوب چغوب آنلرده‌غی لطافت، جناب حقنڭ اثرلرینی بیان ایدوب حسیاتینی آچمیدر. بالاغه ایڭ ناچار تأثیر ایته طورغان اشلرنی بالالرندن یاشرمیلر. بالالرینی برقوناق یا که حضرت کیلسه چارشاو آرتندن قاراسه‌لر بیله اورشالر، آنالری صوغه‌لر، قینیلر. زورلر مجلسینه چغونی بیك زورعیب ایدوب بالاغه کورسه‌ته‌لر. بالا زورلر مجلسینه چغوب آنلر ایله کورشوب حسیاتینی آرتدرودن محرومه بولوب کچوکلگنده حیاتقه قاتناشا آلمیدر. بالا کوڭلی تله‌گان برنرسه، صوراسه، اشله‌سه «روس کیله په‌ری چاقرام»دیه قورقطه‌لر؛ کوبره‌ك صوری باشلاسه چبق، قچتقان ایله صوغه‌لر. بومعامله ایله حسیاتی تمام بتدگی کبی غایت قورقاقلقغه اوگره‌نه‌در. تاتار قزلری ویگتلرینڭ باشقه خلق یگت وقزلرینه کوره قورقاق بولولرینه بونلرنڭ کوب تأثیرلری باردر. قز بالا شول ناچارلق آراسنده آتاسینڭ سوگنوینی، آناسینڭ تربیه‌سزلگینی یدی، سکزگه قدر کوروب اوسکاچ یوزده ایکی یا که اوچ نسبتنده‌گی بختیار تاتار قزی استاذبیکه آبصطایغه سبق اوقورغه یوری باشلیدر. تاتار قزی زور طورمشقه کرورگه حاضرلی طورغان، آخرتکه یول کورسه‌ته طورغان اصول تربیه ودیانت محمدیه‌دن خبرسز، محمدیه، بدوام، کیسك باش، زور درجه‌ده معلومات آلغان بولسه، صعلوك اوقوغان استاذبیکه آبصطای اداره‌سنده‌گی علم

خانه، سعادت خانه‌گه کیلوب کیله‌چك ماتور کونلرگه حاضرلنورگه طوتنه‌در. ایسکی مکتب ایسه هجاء – ایجکدن باشلاب سبق اوقورغه کرشه‌در. ۱۳ – ۱۴ یا که ۱۷ گه قدر هجاء، بدوام، کیسك بــاش، تجویدسز قرآن، فضائل الشهور، محمدیه، الباب، فرق حدیث، بیك زور درجه‌ده اوقور ایسه تحفة، یك حـکایت اوقوب ختم ایته‌در. بریول یازو یازارغه‌ده بلمه‌زدن بیچاره مکتبدن آیرلادر. آرتق بو قز آوروپـا دنیاسنده‌غی تاتار حیاتینه کـرشه، ملت بالالری تربیه ایته‌رگه طوتنه‌در.

شهرده بولسه آتاسینك آرزوسینه کوره. آتاسی اصول جدیده‌گه دشمان بولسه ینه یوقاروده ذکر ایتلگان مکتبنی ختم ایته‌در. قزنك بختینه قـارشی آتاسی اصول جدیده‌گه دشمان بولماسه، شهرده‌گی اصول جدیده اسمیله یورتلگان مکتبکه بارادر. بو شهرده‌گی یاکا ترتیبلی قزلر مکتبی یوقاروده ذکر ایتلگان بایاغی استاذبیکه آبصطایلر قولنده‌در. شول قدر آیرماسی باردرکه: بو آبصطایلر یا کلش انشاء واملاء ایله یازو یازا بله‌لر؛ چیگو، تـگوکبی آزغنه هنرلرین بار. بونلرده اوقوغان قزلر یا کلش بولسه‌ده یازو یازارغه، چیگه‌رگه تـگه‌رگه آز ماز اوگره‌نه‌لر. آزغنه علم اشیا، جغرافیاده اوقیلر. غیرت ایتسه‌لر یـکل یازلغان تاتارچه غزیته، کتابلرده اوقورغه ملکه‌لنه‌لر. مونه شهر بیرلرینده برنچی درجه‌ده‌گی یکرمی میلیونلق تاتار، روسیه مسلمانلرینك اینستیتوت، غیمنازیه، عالی قز مکتبلری شونلردن عبارت!..

یوزده اوچ یا دورت نسبتنده بختیار تاتار قزلری آوروپـا اچنده‌گی طورمشقه، بتون فیلسوفلر، عالملــر، اقتصادچیلر حیران قالغان زور، دهشتلی حیاتقه شولای حاضرلنه‌لر. حیات نه‌در؟ خاتونلرنك، قزلرنك حقوقلری نه‌در؟ تاتارلر کملر؟ ادبیانلر بنك تاریخی، نسللری، نسبلری نیچوك؟ حقیقت ودیانت اسلامیه نه‌در؟ زور اشلر اشله‌گان،

جلدلرچه کتابلر یازغان، مکلرچه حدیثلر روایت ایتکان، اندلس، بغداد درسخانه‌لرنده ایرلرگه درسلر اوقوتقان، آورولر داوالاغان، صوغشلرده اسلام عسکرلرینه صولر، ایکمه‌کلر طاشغان، معنالی شعرلر سویله‌گان، قاضیه‌لك ایتکان مسلمه‌لر کملر؟ اوی باشنده توراچق قزغه لازم بولاچق اقتصاد، اصول تربیه، اوی اداره‌سی، خسته بالالرینه بیرله‌چك دوا اسملری، حفظ صحت قاعده‌لری، بوش وقتنی ایرینی یواندره‌چق ماتور فنلر — موزیقا شعر کبی —، ایرینك محبتینی اوزینه تارتاچق اخلاق، حرکتلر — نه‌در بلگان قز یوق؟!.. مونه آوروپا اچنده‌گی زور طورمشنك دولقونلری آستنده کیله‌چکده ایزله‌چك قرغز، قازاق، صارتلرغه قاراغانده مدنیتلیره‌ك تاتار قزلری علمده شول مقدارده‌لر.

تاتارلرنك محیطلرینك ناچارلغی، هیئت اجتماعیه‌لرینك بوزوقلغی بونارغه قوشلسه فکر أیه‌سی بولغان هر مسلمان امتینك کیله‌چك کونه‌گی حالینی ونیندای قینچیلقلرغه توشه‌چکنی معرفت دور بیننن قاراب بلوب آغلار؛ قانلی یاشلر توگه‌ر.

چاپان، حجاب اسمیله اوی زندانلرنده حبس ایتمك بو بیچاره‌لرنی حیاتدن کیسه‌رگه بیك زور یاردم ایته‌در. اویله‌نو، کیاوگه کیتولرنه بیك زور بختسزلکلرینه سبب بولادر. بوزوق تربیه، شهوت حسلرینی قوّتلی طورغان سببلر بونلرغه قوشلغاچ، قزلر، یگتلرنی بره‌ر چاره طابوب کورسه‌لر شهوتدن باشقه نرسه کوگللرینه کیلمی طورغان بولادر. یگت سوزن ایشتسه‌لر، روح حرکتی بوزلغانلغندن شهوت حسلری قوزغالا. بونارغه شهر بیرلرنده‌گی آصلاچی ئه‌بیلرنك شیطانلغی، بای بالالرینك آقچه ایله قزقترولری، تاتار یگتلرینك قزلر آرتندن شهوت قوزغاته طورغان سوزلر ئه‌یتوب قالولری آولده قش کونلرنه قزلر کیچ اوطورغان وقتده یگتلرنك طوگغان ته‌ره‌زه‌لرنی ئوروب، قزلر قاراب یورولری، آتالری، آنالری یوقلاغاچ یا که یوقلاغانغه

صالنغاچ ئویگه کروب کوز بەیلەش باشقه اویونلر اویناولری، جینگاچیلرنڭ قزقطرولاری، یاز کونلرنده باصو، یلغه، اورمانلر آراسنده جمعه هم صابان طویی وقتلرنده آطباش وباشقه اویونلر اویناولاری قوشلسه اش ینه باشقەلشەدر. بونلرنڭ هر قایوسی تاتار هیئت اجتماعیەسینڭ تمام بوزوقلغندن شریعت نظرنده یرده نرسه بولوی آڭلاشلماوندن طوادر.

«عائشه» (رضی الله عنها) غه یوزلرچه کشیلرگه خطبه سویلەرگه، مڭلرچه حدیثلر روایت ایتەرگه، «سیده نفیسه»گه مذهب أیەسی امــام «ادریس الشافعی» حضرتلرینه حدیث اوقوتورغه، «عمر» (رضی الله عنه) گه خاتوننی چیتدن کیلگان کشی ایله آشاتورغه، خلیفه خاتونلرینه کیلگان قوناقلرنی قارشی آلورغه، باشقه مسلمەلرگه قاضیەلك ایتەرگه، بغداد، قرطبه جامعلرنده درس اوقوتورغه، جماعت نمازلرینه چغارغه شریعت قاشندەغی بیرده مانع بولماغان؛ «ولا یبدین زینتهن الا ما ظهر منها» (کورنورگه یاری طورغان زینتلرندن باشقەسنی یاشرسنلر) آیتن تفسیر ایتکان بتون اهل علم ایکی آیــاق، ایکی قول، ایکی یوز کورلەچك اعضالردن بولوینه اتفاق ایتمشلر ایکان، «صحاح»نی، «قرآن» نی اهل علمدن تلقی ایتمەگان، بلکه مطالعه ایتمەگان، عربچه برسوز سویلەرگه وبر یول یازو یازارغه بلمەگان تــاتــار حضرتلری، ایشانلری، حتی واق تویەك موللالرینڭ خاتونلرغه ایرلرگه طاوشلرنی ایشتدرونی (کشی بولغان بیرده، کشی بولماسه یات ایر ایله چیت خاتوننڭ سوزلشولرینه توگل، بلکه بر بیرده قالولریده شریعت نظرنده حرامدر) درس اوقونی، علم وافکار عالیه مجلسلرینه حاضر بولولرینی، نمازغه چغولرینی، یوزلرینی، قوللرینی کورسەتولرینی حرام دیوب فتوالر تاراتالر؛ سلفلر یولینه دعوت ایتکان افندیلرگه کفرلك، زندیقلق مهرلری باصالر!...

معنا اعتباریله صحیح، سند اعتباریله بعض اهل علم طرفندن طعن ایتلگان: «ولایزوجن الا الاکفاء» کبی حدیثلرنی بایلق، سیدلك ... کبی نرسەلرگه حمل ایدوب، سکسان یاشندەگی قارتلرنی، سلامت قزلرغه چیخوتقه، پرالیچ صوقغان، ئلله نیندای آورولرغه مبتلا بولغان کشیلرگه، تقوالق ایله مشهوره قزلرنی ایك فاسق بولغان قارتلرغه ویاشلرگه تیگداش کوروب نکاح اوقیلر. «وشاوروهن فی انفسهن..» و« امام المحدثین البخاری صحیحینك» کتاب النکاحندەغی «قزلر اوزلرینه کیگاشدن باشقه کیاوگه بیرلسه، یا که کیاونی مکروه کورسەلر، نکاح درست توگل» مفهومندەگی حدیثلرگه خلقنی ایبەرورگه دعوت ایتو وظیفەلری بولغان حضرتلر، موللالر اوزلری ماقلیر بولوب ترکمانلرگه قرغزلرغه نیچه ونیچه حیلەلر ایله قانلر، یاشلار توکدروب بیچاره قزلرینی خراب ایتەلر. چارشاو آرتندن: «بن باررغه راضی توگلمن؛ اوترسەگزده مین آنك ایله طورمیمن» کبی طاشلرنی اریتەچك سوزلر سویلەسەلرده، قانلی یاشلر توکسەلرده نکاح اوقیلر؛ آتالری شول قدر دینسز، وجدانسز بولورغه تیوشدرکه: رسولنك ارشادینه اطاعت ایتمازدن، قزلرینك قانلی یاشلرینه قارامازدن، آزغنه قارشیلق کورسەتسەلر قیناب قارتلرغه، آقساقاللرغه، ادبسز وتیگداش بولماغان یاشلرگه بیرمککلردر. مونه قرآننك آیاتلرنی، قوللرنی، یوزلرنی کورسەتونی مباح ایتوینه بایقوت ایتکان موللالر؛ خاتونلرنی، قزلرنی: «اوزلری مکروه کورگان کشیلرینه نکاح درست توگل» کبی حدیثلرگه اعتبار ایتمەگان حضرتلردن شول اشلرنی اشلەگان کشیلر آز توگل. مونه اعتبار ایتلەچك حجاب، چاپان شولدر. حضرتلرنك قاره خلقغه ایك اوّل وعظ ایتەچك نرسەلری هاروت، ماروت قصەلرندن، ئلله نیندای اهل علم کولەچك ئەکیتلردن اوّل شول عائله مسئلەسی، قزلر تربیەسی بولورغه تیوشدر.

روسیه مسلمانلرینڭ حیاتلری تیز وقتده غایت آغرلشه‌چق؛ بوروشده اوقورغه طوطنمازدن هنوز چاپان، کیوم، مییق مسئله‌لریله اوغراشه‌چق بولسه‌لر تجارتلری، بارکبك اهمیتسز کچوك هنرلریده قوللرندن کیده‌چکدر. قزلر تربیه‌سینه اعتبار، عائله مسئله‌لرنی اصلاح ایتمه‌سه‌لر، همان چاپان مییقدن بحث ایته طورغان، اشسز، یالقاو، اخلاقسز، عالی فکرلر، تشریعنڭ حقیقتنی، پیغمبرنڭ سوزلرینی آڭلی، فلسفه، حکمت شا کردلرگه اوگره‌ته، حقیقت یولنده فدای جان ایته‌رگه حاضر، غیرتلو تاتار یگتلرینه دشمان بایلر، موللالر وحضرتلر طوغوب طوراچقدر.

زنا، فحش کبی نرسه‌لر، طلاقلر، کیاولرندن قاچوب کیتولر همه‌سی شو «قزلر تربیه» سینه اعتبار و «عائله مسئله‌سنی» اصلاح ایدوب ترتیبگه صالماو نتیجه‌سیدر. «عائله مسئله» سنی اصلاح ایدونڭ ایك نیگزی قزلر وآنلرنڭ تربیه‌لری بولدیغندن آیرم ره‌وشده قزلر تربیه‌سی حقنده بحث ایته‌چکمن.

قزلر تربیه‌سی

قزلرنڭ تربیه‌لری ایرلر تربیه‌سی کبی اوچکه بولنور: تەن، اخلاق وعقل تربیه‌لریدر. حفظ صحت وفیسولوژیا (وظائف اعضا) هم تربیه عالملری ترکلکده اوستون بولماق هم نجاح طابماق تەن تربیه‌سینه اعتبار ایتمك ایله اولاچغینه اتفاق ایتمشلردر. تەن تربیه‌سی بز تاتارلر اویلاغانچه یگل نرسه توگل؛ بلکه کوب نرسه‌لر بلورگه طوقطیدر. تەن تربیه‌سنده ایك اوّل اعتبار ایتله‌چك آش پشرو یورت ایه‌سی بولغان آنالر قولنده بولدیغندن قزلر ایچون ایك تیوش وکیره‌کلی فنلر جمله‌سندندر. آش زور وکچوکلرگه هم آورولرغه تورلی نرسه‌لردن پشرله‌در.

بز نڭ عادتمزچه، هر کونده برتورلی آش پشرمك یالیقطرادر. شول سببدن خاتونلرغه «آش پشرمك علمی» او گره‌نورگه وآنی اوگره‌نمك ایچون کوب نرسه‌لر بلورگه تیوشدر. هر تورلی اوله‌ن، ایتلر، به‌ره‌نگی وباشقه نرسه‌لرنڭ خاصیتلرینی وحفظ صحت قاعده‌لرینی بلورگه تیوشدرکه: بالاغه، زور کشیگه، آورولرغه نیندای آشلر فائده‌لی ونیندای نرسه‌لردن پشرلگان آشلر قوّتلی بولوی بلنورده قز خاتون بولغاچ شول بلگان علمینه موافق ایتوب پشرور.

بالالرده‌غی کوب خسته‌لکلرگه آنالرنڭ آش پشره بلمه‌ولری سببدر. بالالرنڭ ته‌نلری هرتورلی حرکتلر ایله حرکتله‌نماسه ضعیف وآورو بولور. بالالر تربیه‌سی آنالر قولنده بولدیغندن زمانمزده تنلر تربیه سی، اعضالرنی قوّتله‌ندرمك ایچون اوگره‌تله تورغان ریاضت (ژیمناستیق) علملری، وظائف اعضا فنلری خاتونلر قزلر ایچون بیك مهمدر. خصوصا اوین گنه یاطقان، یورطلرندن چغارغه عادتله‌نمه‌گان تاتار قزلری ایچون بیك ضروردر. بالا تربیه ایته طورغان خاتون قزلرغه آش، حفظ‌صحت وظائف اعضا علملری زمانمزده ایڭ مهم علملردندر. آورولر قارامق وآنلرغه دوالر بیرمه‌ك، خاتونلر اوٚی ایه‌سی بولدقلرندن، آلارنڭ وظیفه‌سیدر. زمانمزده بووظیفه‌لر نی قدر آور بولولری معلومدر. مسلمه‌لردن طبیبه‌لر، آقوشیرقالری بولماوی، روس تلی بیلمه‌ولری ملاحظ ایتلسه اش ینه باشقه‌لشه‌در.

اخلاق تربیه‌سنده ایڭ اوّل قزلرغه دیانت، اسلامیت اوگره‌تلورگه تیوشدر. دیانت کیره‌ك دنیا وکیره‌ك آخرت سعادتی ایچون بتون انسانلرغه، خصوصا بالالرغه رهبر بولاچق قزلرغه ایڭ اوّل فرض وتیوشدر. فقط دینی تربیه یدی، سکز یاشنده‌گی قزلرمزغه حیض، نفاس مسئله‌لری، شروط الصلاة، قرق حدیثلر، اوقوتمق توگلدر؛ بلکه جناب حقنی عقلنه موافق روشن یبرلر، کوکلر، صولر وخلقتن گی

غریب وعجیب نرسه‌لرگه، واوقوغان معلوماتینه کوره طانتماق؛ درست ایمان واشاندرمقدر. رسوللرنڭ ترجمۀ حاللرینی، معیشتکه فائده‌لی وکیله‌چکن قزغه اورنه‌ك بولورلق روشن فضیلت وانسانیتکه یته‌کله‌رلك، ورسولنڭ خاتونلر حقنده سویله‌گان درست حدیثلری وخاتون قزلر ایله معامله‌سینی، رسوللرنڭ حیاتقه قاراولرنی بلدرلورگه تیوشدر. عبادت نماز روزه، زکات، حج، معاملات کبی احکام اسلامیه عقل وحکمتکه موافق روشده اوگره‌تلور؛ حیاتقه تأثیرلری، فائده‌لری بیان ایدلور. دین وفضیلت، اخلاقنڭ انسانیتکه یته‌کچی بولوی دیننڭ اسرائیلیات، ناچار عقیده‌لر، وحشت، ناچار معامله‌لرنی بترور ایچون جناب حق طرفندن ایندرلدگی قزلرنڭ ذهنلرنده یرلشدرلور؛ ازدواج وآندن مقصود نه اولدیغی، ایر ایله خاتون آراسنده‌غی معامله‌لرگه وخصوصاً «اسلام» قاشنده خاتونلرنڭ نه قدر حقوقلی بولولری، علم، معارفکه وفضیلتکه قز قدروینه دقت ایدرگه وبو مناسبت ایله محدثه، فقیهه، عالمه، کاتبه، شاعره، حاکمه، قاضیه، عسکرلر ایله صوغشلرغه چغوب زور یاردملری تیگان، درسلر اوقوتقان، ایرلرگه حدیثلر روایت ایتکان، سیاسی خطبه‌لر سویله‌گان، زور اشلر اشله‌گان خاتونلرنڭ ترجمۀ حاللری، قرآننڭ مجموع آیاتلری ونیندای نرسه‌لردن بحث ایتوی قسقه‌چه بولسه‌ده آڭلاتلورغه واوگره‌تلورگه تیوشدر. خلاصه کیله‌چك کونلرده باللرینه دیانت واخلاقلری ایله اورنه‌ك بولاچق قزلرغه ایك برنچی درجه‌ده لازم بولغان فنلر جمله‌سندن دیانت واخلاقدر. شونارغه کوره قزلرغه بونلرنی بیك اعتبار ایله اوگره‌تورگه تیوشدر.

عقل تربیه‌سی: عقل بتون انسانلر ایچون زور شرف وکمالدر. امّتلر آنڭ اعضالری بولغان فردلرنڭ عقل وفکرلری ایله اولچه‌نورلر. اعضالری نه قدر فکرلی، عقللی بولسه امّتده اول قدر بیوك، قوّتلی بولور. هر زمانده معیشتده‌گی نظاملر وتربیه ایله عقل آرالرنده تمام مناسبت باردر.

یوقاروده ذکر ایتدکمز تەن، اخلاق تربیەلری ودرست عقیدەلر دیانت، عقل تربیەسینڭ یمشلرندندر. دین،سیاست، فلسفه، اصول تعلیم همەسی انسانلرنڭ فکر وعقللری سایەسندە اوسەرلر.

گوزل تدبیر، اؤی ادارەلری، بالالر تربیەسی، اؤی مصارفلری اقتصاد، بالالرغه درست ایمان ودین اوگرەتمك، ایرلرنی فحش، پیؤا خانەلردن قوتقارمق، دورتەر، بیشەر خــاتون آلدرماو قزلرنڭ عقل تربیەلرینه باغلودر. عقل تربیەسی دیمك — علم ومعارفدن عبارتدر؛ عقلنی اوسدره تورغان فنلر، علملر دیمکدر. قزلرمزغه بو کونـگه قدر اوقوطلمقده بولغان بدواملر، کیسك باشلر، ثباةالعاجزینلر، صلصاللر، یوسف زلیخەلر، محمدیەلر، قرق حدیثلر، البابلر، باقرغانلر عقللرینی اوسدرمیلر؛ بلکه ناچار عقیدەلر واسرائلیاتلرغه چومدروب،اوسمکده بولغــان عقللرینی اوسودن طوقطاتالر؛ خرافات دولقونلری آستنده قالدروب حیاتلرینی وبزنڭ تورمشمزنی زهرلیلر. عقل تربیەسی انسانلرغه طورمش، ترکلك آورلقلرینی یـگلەیته تورغان فنلرنی بلمك وآنلر واسطەسیله حیاتنی یـگلەیتمك وجنـاب حقنی طانماقدر. زمانمزده حیــات علمی ۱) طوغریدن طوغری، واسطەسز اوزگنی صاقلاو. بوده هر تورلی خراب ایته تورغــان دشمانلردن، آورولردن صاقلانماق وتەن تربیەسینه یــاردمی تیەچك علملر، فنلر ایلەدر. حفظ صحت، وظائف اعضا علملری بو برنچی قسمدندر. ۲) حیــات علملری واسطەسیله نفسنی صاقلاودر. برنچی قسم هرکمگه بلوی تیوش بولغان کبی خاتونلر بــالالرغه اورنەك وهر وقت آنلر یــاننده بولدقلرندن آنلرغه بیـگرەك بلورگه تیوشدر. ایکنچی قسم کوبرەك ایرلرگه علاقەلیدر. خاتونلرنڭ شریعت قــاشنده نفقەلری ایرلرگه واجب بولدغندن بو علمـگه ایرلر بیـگرەك اعتبار ایتەرگه تیوشدر. فقط هر قزنڭ کیاوگه باروی وکیاوگه بارغاچده ئولم، طلاق کبی سببلردن برگه تورولری قطعی اولمادغندن

قزلرده بوعلملردن محرومه بولماسقه، هر احتمالغه قارشی طورمشقه حاضرلنورگه تیوشدر. بن تاتارلر آراسنده طلاق، ئولم کبی سببلردن ایرلرندن آیورلغان خاتونلرنڭ درست اسپیسقه (احصائیه)لرنی بلمیمن، بوکونگه قدر محکمهٔ شرعیه‌لر طرفندن خلق آراسینه ژورنال، غزته‌لر واسطه‌سیله اعلان قیلنغانندنده خبرم یوق. شولای بولسه‌ده تاتارلر آراسنده طلاق کوب بولغانن بلهم؛ تاتار آزغنه‌خاتوننه‌آچولانسه بازاردن، پیۋاخانه‌لردن اچوب قایتسه،خاتونن طلاق ایته‌در. بناء علیه ایرلری ئولگان، طلاق ایتلگان، ایرلری نفقه‌دن عاجز بولغان خاتونلر تقریباً یوزده ٣٠ نسبتنده بولور.شول احتماللر، قاره کونلر حیاتده هر کمگه کیلوب توردیغندن عقتلو همشیره‌لرگه کیله‌چکده‌گی ماتور کونلرینه ترکلك یوللرینی آچارغه سبب بولغان علملرنی، قدر حال اوگره‌نورگه توصیه ایته‌من.ایرلری، خدای بیروب، بای، انصافلی بولسه،معلومات، علم هر وقت اوزلرینه فائده ایته‌چکدر.

حیات علملری آراسنده غایت‌آور علملر بار؛ کیمیا، حکمت‌طبیعی، هندسه فنلری لازم بولغانلری بار. بن بو قدر زور علملرنی هر قزغه بلورگه تکلیف ایتمیمن؛ هم بو هرکمگه‌نصیب بولمادیغنی بلهم. اسرائلیات اچینه چومغان، هیچ نرسه‌دن خبرسز ملالرغه ایمان ایتکان، بیشمه‌ت، کله‌پوش، چاپاننی.... مسلما نچیلق دیب طانغان تاتار دنیاسی بنم کچوککنه تکلیفمگه‌ده کونمه‌گاننی بلهم. لکن کیله‌چکده تاتار دنیاسنده حیاتنڭ آغرلشه‌چغنی آلدمده کوروب توردیغمدن آکلاغان تاتار یگتلرینی، قزلرینی شول کیله‌چکده‌آور حیاتلی یاکغی تاتار دنیاسینه حاضرلنورگه وبو یولده قوللرنده نه قدر قوّت وفرصت بارایسه همه‌سینی شول یولده صرف ایته‌رگه دعوت ایته‌من. حاضرده بزنڭ قولمزدن کیله تورغان کوب نرسه‌لر بار. قزلرمزغه بو کونده تگوچیلك، هر تورلی اویوقلر اسکه‌تورلر، پرده‌لر، باشقه نرسه‌لر به‌یلرگه، چیگارگه، هر تورلی

گللر، اولەنلر اوستررگه، هر تورلی باقچەلرنی تربیەلرگه اوگرەنورگه صاتو-آلو اشلرینه آشنا بولورغه ممکن. اسلام مملکتلرنده حتی دنیاده ایڭ برنچی درجەده بولغان «الازهر» جامعی ومدرسەسی یاننده قز، خاتونلرنڭ سودا ایتدکلرینی مصرغه بارغان هر کوزلی تاتارغه کوررگه ممکندر. رسول کوب حدیثلرنده دینڭ ایرکنچیلك، ینگللك ایله امر ایتمشدر. اسلام مملکتلرنده حال شول روشده، شریعت محمدیەده خاتونلرغه تجارت درست ایکان، «دین صاقلاو» اسمیله طورمش وحیاتمزنی آغرلشدروب بتون امتلردن آرتقه قالمق مناسب توگلدر. بلکه بو زمانده دین صاقلاو ایچون حیاتده آلده اولمق تیوشدر. شهرده بولغان همشیرەلرگه بتون مسلمان خاتونلر محتاج بولغان آقوشیرقالق- ئەبیلك اوگرەنمك وبو علمگه مخصوص بولغان مکتبنی بتروب شهادتنامه آلمق، هنر مکتبلرنده اوقومق، ماسترسکویلرده هنرگه اوگرەنمك بیك یگللدر. قزلرغه مخصوص بولغان روس مکتبلرینڭ قاپوسی هر تاتار قزینه آچقدر. گیمنازیه، اینستیتوت، تربیه صنفلری، باشقه عالی مکتبلرگه کرمك ایچون پاره لازم ایسه، مگلرچه روبلەلر طویلرغه، فحشخانەلرگه، پیوا خانه، ریستارانلرغه، محبوبەلرگه، صرف ایتکان تاتارلرده اللهغه شکر آقچه باردر. آقچه بولنماسه اشقولالرغه کروب اوقومق ممکندر. روسیەده ئلله نیقدر یگللك ایله اوگرانیلەچك وآقچه کیترەچك هنرلر باردر. بوندای حیاتقه فائدەلی مکتبلرنی ایسەبلەرگه مسلمانلرنڭ اوزلرینەده وقت کیلمشدر. مونه اورنبورغ شهری کوز آلدمزده؛ فحش یولینه، پیوا خانەلرگه، قیمتلی نومیرلرده طورغان محبوبەلرگه، کیرەکسز تکلفاتقه کونده مگلرچه روبله آقچەلر کیتەدر. هرکون مجلسلرده، مسجدلرده جدیدچیلرگه، تاتارلرنی تیز وقتلرده کیلەچك قیامتلردن، عذابلردن قوتلورغه دعوت ایتکان کشیلرگه لعنتلر اوقوله؛ هر آقچەلی کشینڭ آقچەسینی آلداب آلورغه مگلرچه توزاقلر قوریله؛

لکن حیات و اسلامیتنك (قرآن، حدیث) روحی هیچ آوزلرده یورمیدر. رسولنڭ: دنیادەغی حیاتنی کامللەو ایچون منگو دنیاده قالاچغڭ کبی اشلە وسعی ایت! ایرته اولەچك کشی کبی آخرت ایچون یخشی عمل حاضرلە!» کبی یوزلرچه حدیثلری خاطرلرگه کیلمیدر. مشهور، احمد باینڭ (رحمه الله علیه) طورغان ییری بولغان اورنبورغده نظاملی ابتدائی قزلر مکتبی یوق؛ همان استاذبیکەلر، ئلله کم قارچقلری عفتلو همشیرەلرنی زهرلیلر؛ بوده خاطرلرگه کیلمیدر. قزانلر یمز، استرخان وباشقه شهرلرمزدەده حال شول روشدەدر. اهل خیرانقه ایك ثوابلی نرسه حاضر دنیاده بار ایسه اولده قزلرغه مخصوص هنر مکتبی، تربیه خانەلر آچودر.

حیاتقه کیرەکلی علملر جملەسندن (۳) نسل تربیەسیدر. بزنڭ تاتارلرنڭ نسل تربیەسنه نه قدر اعتبار ایتدکلرینی بلور ایچون ادبیاتلرنه نسل تربیەسی خصوصنده بر اثر و بر رسالەبولماوینی بلو یتشەدر. نسل تربیەسی حقنده تللرنده بکلرچه اثرلر یازلغان «سبنسر»: «بز نسل تربیەسی حقنده شول قدر عفلتدەمزکه: بز هلاك بولوب بزدن صوڭ کیلگان یاڭغی خلق بزنڭ ادبیاتمزنی تفتیش ایتسەلر، درس کتابلری مجموعەسی، امتحان کاغد بارچەلری کوروب، بو ایسکی خلقنڭ بالا ایەسی بولمق و اوزلرینه خلفلر قالدرمق خاطرلرینه کیلمەگان دیوب حیران اولورلر ایدی» دی.

مونه تللرنده یوزلرچه نسل تربیەسی حقنده اثرلری بولنغان انگلیز فیلسوفی «سبنسر» اوزینڭ ملتینی شول درجه تنقید ایتەدر. تللرنده بوخصوصده بر کتابلری بولنماغان تاتار دنیاسینه کوز صالسه بلمەم نه دیور ایدی.

نسل تربیەسی ایر وخاتونلرغه بلووی تیوشلی بولسەده خاتونلرغه آرتق درجەده کیرك ولازمدر. چونکه خاتونلر بالالرینه بوخصوصده

اعتبار ایتوب تربیه ایته‌رلر، بالا وقتده اورناشقان آورولر زورایغاچ، قارتایغاچ ضرر ایته؛ خاتونلر تربیه حفظ الصحت بلسه‌لر بالالرینی آورولردن صاقلارلر. نسل تربیه‌سی بیك زور فن بولوب اخلاق، تربیه وحفظ الصحت آنڭ فرعیلریدر. اخلاقسزلق سببلی فحشخانه‌لردن، آراقی کبی اسپیرتلی شرابلردن آلنغان آورولر اوزمزگه بلا بولدیغی کبی خاتونلرغه وبالالرغه‌ده زور بلادر. بوندای آورولر نسبکه کوچوب زور عائله‌لرنی ایکیشار یوز یلده کوب وقتده بتره‌لر؛ نسبلرندن بالالری قالمازدن نسبلری بته‌در. روسیه‌ده آوروپاده‌غی باشقه مملکتلرگه قاراغانده بالالر کوب ئوله‌لر. بونارغه سبب آنالرنڭ نسل تربیه‌سی بلمه‌ولری، آتالرینڭ فحشخانه‌دن وآراقی کوب ایچودن آلغان آورولریدر. تاتارلر بیگره‌کده نادان، فحشکه صوڭ وقتلرده بیگره‌ك بیرلدکلرندن بالالر ئولمی بیك کوبدر. بالا وقتده ئولگان معصوم صبیلرنڭ حدی، حسابی یوقدر. بوگارغه مثال اولمق اوزره: ۱۹۰۹سنه‌سی مارت آینده اورنبورغده ۲۶۳ کشی ئولگان؛ ۱۴۳سی ۴ یاشینه یتمه‌گان بالالردر موننه غزیته‌لرده یازلغان شول سوزنی کوب کشیلر اوقیلر؛ چالمه‌لی حضرتلر،شیق کینگان تاتار یگتلری، بعض بر قزلریده اوقیلر؛ فقط بونڭ سببی هیچ ایسه‌بله‌گان کشی یوق؛ اولسه‌ده مکده اوچ، دورت کشیگنه بولور. کوبمز نرسه‌دن عبارت بولوینی بلمه‌گان تقدیرگه، کوکدن کیلگان بلا ومصیبت بولوینه عمل ایته‌مز. جناب حق هر نرسه‌نی اسباب، سبباتقه باغلاغاننی خاطرمزگه کیترمیمز. بونارغه سبب نسل تربیه‌سنی بلماومزدر. بالالریمزنی ناچار هواده، نـاچار آش، صولر ایله، قش، یازغه مناسب بولمغان کیوملر ایله تربیه‌لیمز؛ صووق هوالرغه، قـار اوستینه یالان آیاق یـا که نیچکه کیوملر ایله چغارامز. طب اوقومغان ایشانلرنڭ، ملالـرنڭ، باشقه کشیلرنڭ آورولر قاراب دوالاولرینه عجبلانه‌مز. لکن نسل تربیه‌سندن خبرسز آنالرغه نسلمزنی تابشرامز!...

تربیه‌نك ۴ نچی نوعسی: سیاست، اجتماع تربیه‌سیدر. بو قسم مدنیت دنیاسنده بیك زور تأثیری بولسه‌ده تاتار قزلری ایچون یازلغان کچوك رساله‌ده بو قسمدن بحث ایته‌رگه لزوم کورمیمن.

۵) قسم تربیه: کوڭل آچوغه، بوش وقتلرنی کورکام، خوش ئوتکارورگه حاضرلی‌تورغان «ماتور فنلر» (صنایع نفیسه) ایله تربیه‌لنودر. شعر، موسیقی، رسم، تصویر شول «ماتور فنلر»نڭ فرعیلرندندر. بو فنلر معیشتکه حاضرلنوگه بیك زور تأثیر ایته‌لر. هر مملکتده بونلر ایچون اورتا، عالی درجه‌ده یوزلرچه مکتبلر بار. کچوك روس شهرلرنده بیله نیچه ییرلرده موسیقی مکتبلری- موزیقالی اشقولالر باردر. زورراق شهرلرده قانسیرواتوریالر -عالی موسیقی مکتبلری- تأسیس ایدلمشدر.

ایسکی زمانلرده مسلمان دنیاسنده اوّلگی دورت قسمگه بوکونگی آوروپالیلر درجه‌سنده اعتبار ایدلمش؛ هر قسمگه مخصوص یوزلرچه کتابلر یازلمش؛ لکن مسلمانلر آراسنده نفاق،اختلاف حاصل بولوب، موضوع حدیثلر هم بره‌ر فقیه‌نك فکری دین‌دیوب تلقی ایتلگاچ،مسلمانلر بو فنلردن یوز چوردیلر. بشنچی قسمگه مسلمانلرنڭ اعتبار ایتولری بتون ییر یوزنده قالدرغان اثرلرندن معلومدر. رسم وتصویرده ایسکی مسلمانلرنڭ استاذ بولولرن بوکونده اسلام دنیاسنده قالغان خرابه‌لردن بلورگه ممکندر. شعرده ایسه رسول الله‌نڭ اوزینه مخصوص شاعرلری اولمش؛ صحابه، صحابیه‌لر رسول الله وقتنده شعر سویله‌مشلر؛ رسول نهی ایتمه‌مش؛ مسجدلرده اوز یاننده شعر سویله‌گانده:«سویله! روح قدس سینڭ!» ایله دیو خطاب ایتمش؛ اوزینڭ پرده‌سی: « دیانت سعاد فقلبی الیوم متبول - ..» قصیده‌سنی سویله‌گان کشیگه ویرمش؛ رسولدن صوڭ بگلرچه شاعر، شاعره یتشمشدر، « موسیقی »نی رسول اوزی ایشتمش؛ نهی ایتمه‌مش؛ « ابوبکر » (رضی الله عنه) آچولانورغه تله‌گاچ، آچوینی باصمش، ایگساسنه طایانوب « عائشه » (رضی الله عنها)

طـگلامشدر. الله‌نڭ ورسولینڭ مسجدی وقبری یاننده مذهب امامی «امام مالك» (رضی الله عنه)نڭ موسیقی اویناديغنی واوستا اولدیغنی بعضی کتابلرده اوقدق.

بو بشنچی قسم تربیه زمانمزده قزلرغه بیك ضرور فنلردن؛ ایرلرینی پیوا خانه، فحشخانه، محبوبه‌لر یانینه کیتودن طیارغه، ریستارانلرغه آیاق باصدرمازغه آلت ایدلمکده‌در. قزلر موسیقی، شعر، رسم کبی ماطور فنلرنی بلسه‌لر کیچه‌لرده، بوش وقتلرده ایرلرینی طوطا بلورلر اوزلرینه هم بوش وقتلرینی کوڭللی ئوتـکارورگه سبب بولور. بزنڭ خلق آراسنده ئه‌بیلر ئه‌کییه‌تی طارالوینه،غیبتلرنڭ کوبایوینه وفحشخانه‌لرگه کیته‌رگه سبب بولغان نرسه‌لرنڭ برسیده وقت ئوتماوی وایولرده وقت ئوتـکاررلك نرسه بولماویدر.

بونڭ اوستینه اوی ترتیباتی قوشیلسه، ایرکشی بیگره‌ك کوڭلسزلنه، چغوب کیته‌رگه مجبور بولادر. معیشتلری بر درجه‌ده بولغان شهر بیرنده‌گی مسلمان وروس عائله‌لری چاغشدرلسه، روس اوی‌لری نظاملی، کوڭللی، راسخودی آز بولوی بلنور. بوگارغه سبب ینه قزلرمزنڭ نادانلقلریدر.

قزلرنڭ هیئت اجتماعیه‌گه تأثیرلری.

تاریخ آچق درجه‌ده خاتون جنسینڭ هیئت اجتماعیه‌گه تأثیرنی بزگه کورسته‌در. لکن خاتونلرنڭ تأثیرلری علم، معلوماتلری مقدارنده‌در. نـادان خاتون هیئت اجتماعیه‌گه (اوپشستواغه) زور ضررلـر، معلوماتلی بولسه زور فائده‌لر کیترده‌در. هر وقت معلوماتلی بولسه، فضیلت کمالات توشنوب آدم جنسن بختیار ایته‌در. شوگار کوره عالملر خاتونغه زور اهمیت واعتبار ایتوب هیئت اجتماعیه‌ده‌گی درجه‌سنی کوته‌رمشلردر؛ خاتون

اوقوب گوزل تربیه کورسه فضیلت، کمالت، انسانیتکه یته کچی بولور: رذالتدن وهر بر ناچارلقلردن عائلهسنی صاقلار.

بتون علم أیهلری خاتوننك امت وخلقنك اخلاقینه تاثیری بولوینه اتفاق ایتمشلردر. بوعلمی نظریه گه اوزمزنك حالمزنی تطبیق ایتهچك بولساق، تاتارلرنك اخلاقسزلقلرینه خاتونلرینك تأثیرلری بیوك ایدیکی آڭلاشلور. بالاسینه هرکونك لعنتلر اوقوغان، جدیت، باطرچلقنی «پری کیله، روس کیله..» دیوب بترگان، نادان، اخلاقسز تاتار خاتونی ایرینه وهیئت اجتماعیهگه ضرردن باشقه نیندای ادبی تأثیری ایته بلور.

خاتونلر بو کونگه قدر سیاست، علوم وزور ایشلری ایله هیئت اجتماعیه گه تأثیر ایتمشلردر. «جمل واقعه» سنك حضرت «عائشه» نڭ نه قدر تأثیری بولوی هر کمگه معلومدر.

زمان رسالتدن عصرلرچه مقدم، «تورات» ده ذکر ایتلگان فارس پادشاهلرندن بولغان «احشورش» خاتونی «استیر» نڭ هیئت اجتماعیه گه تأثیرنی، بتون فارس مملکتندهگی یهودیلرنی ئولومدن قوتقاروب، شول کوننی بتون یهود خلقینه بو کونگه قدر بیرام ایتدررگه سبب بولوینی قسقهچهغنه ذکر ایتونی مناسب کورهمن: فارس پادشاهلرندن «احشورش» «مردخای» قولنك تربیهلنگان یتیمه یهود قزی «استیر» گه ئویلهنور. پادشاه «هامان» اسملی بر ظالم قولینه مملکت ادارهسن تابشروب وزیر ایدهر. «هامان» غایت ظالم وتکبر، هرکم آنڭ ظلمندن قورقار؛ آنی کوردکچه هرکم سجده ایلر. یوقاروده ذکر ایتلگان «مردخای» پادشاه قپوسنده خدمتچی بولسهده «هامان» ئوتکان وقتده اورنندن قالقماز؛ احترام، تعظیم علامتی هیچده کورستمهز. «هامان» خدمتچی یهودینڭ بو اشینه غایت آچولانور؛ مردخایدنغنه توگل، بلکه بتون فارس مملکتنده بولغان یهودیلردن ئوچ آلمق استهر؛ پادشاهغه یهودیلر حقنده: «فارس مملکتنده بولغان یهودیلر غایت آزغونلر، پادشاهنڭ

حکمنی، قانونلرینی هیچ طوطمیلر؛ مملکتنی خراب ایته‌لر؛ جلالت أیه‌سی پادشاه قبول ایتسه، بونلرنی هلاك ایته‌رگه فرمان چقارور» دیگاچ پادشاه هامانغه مهرنی تسلیم ایته‌ر؛ هامانده بتون فارس مملکتنده‌گی واليلرگه «غوبیرناطورلرغه» یهودیلرنی قتل عام ایتدررگه فرمانلر یازدرر، یهودیلر غایت قورقوب جناب حقغه عبادتده بولنورلر «مرد خای» «استیر» غه مراجعت ایتوب یهودیلردن عفو طلب ایتوب «هامان» نڭ بو ایشی شخصی بولوینی بیان ایته‌رگه اوتنور. «استیر» پادشاه یانینه اذنندن، آنڭ تله‌وندن باشقه کرسه اوزی هلاك بولاچغنی بیان ایته‌ر؛ «هامان»: یهود خلقینڭ حیاتی ایچون اوزینی فدا وقربان ایتوینی «استیر» دن اوتنور. استیر ملتی بولغان یهود خلقینه اوزینی فدا ایتوب ماتور کیوملرینی کینوب، خوشبویلر سورتوب کرر؛ پادشاه قارشوسینه کروب احترام، تعظیمده بولندقندن صوڭ پادشاه: شکسز مینم رضالغمدن باشقه مینم یانیمه کررگه هامانڭ ایشی سبب بولمشدر دیب اویلاب «ایسته! نه استیسن! یارم مملکتمی استه‌ساڭده سیڭا هبه ایده‌چکن» دیدکنده «استیر» کمال بلاغت ایله: یهود خلقن عفو ایدوینی طلب ایده‌ر وپادشاه طلبنی قبول ایتوب عفو ایده‌ر. تکرار صورارغه امر ایتوب «یارم مملکتمنی صورا! سینڭدر» دیدکنده استیر عقللرغه حیرت بیررلك درجه‌ده خطبه سویله‌ب، هامانڭ ظلمنی، حیله‌سنی، تکبرلگنی بیان ایده‌ر. امیر غایت آچولانوب «مرد خاینی» آصارغه یاصالغان دارغه هاماننی آصدرر.

عرب تاریخلرینده ذکر ایتلگان ایکنچی «فجار صوغشی» خاتونڭ هیئت اجتماعیه‌گه تأثیریندن حاصل بولمشدر. شویله: «بنی عامر» قبیله‌سندن برخاتون مکه یانینداغی «عکاظ» بازارینه کیلگاچ «بنی کنانه» قبیله‌سندن بریکت آڭارغه یاناشور؛ عفتینه طوقنماق أسته‌ر؛ خاتون اوز قبیله‌سندن یاردم صوراب: «ای بنی عامر! مینم یاردمه یتشڭز! عرب

قبیله‌لری آراسنده مینی بدبخت ایده‌چك بو یکتدن مینی قوتقارگز! مینم عقتینه تیکمه‌ك أسته‌دی» دید کنن بازارغه کیلگان عامر قبیله‌سی قلچلرینی چقاروب کیلورلر. یکتده اوزینك قبیله‌سی بنی کنانه‌دن یاردم تله‌ر. شول سببدن ایکی قبیله آراسنن عربلرنك زور صوغشلرندن بولغان «حرب فجار» واقعه‌سی طوغوب دریالرکبی قان آقمشدر.

هجرتنك ۱٦ نچی یلنده خلافت «عمر» (رضی الله عنه) وقتنده قادسیه واقعه‌سنه «الخنسا» دورت اوغلیله حاضر بولغاچ بالالرینه کیچه‌ده: «ای بالالرم! سز خدایغه اطاعتا ایمان ایتدگز! اوز اختیارگز ایله هجرت ایتدگز! جناب حقنك برلگیله قسم ایدرمکه: سز بر آتا وآنانك بالالریسگز! شرف ونسبگز اوزگارمامشدر. صبر ایدگز! یاردمله‌شگز! شاید نجات تابارسز! صوغش باشلانسه بتون قوّتگز ایله صوغشقه توتنگز!» مألنده بر خطبه سویله‌ر. ایکنچی کوننی برسی صوگنده ایکنچیسی شعرلر سویله‌ب صوغش میدانینه کروب دورتسیده شهید بولولری آنالرینه خبر بیرلگاچ: «الحمد لله بونلرنی شهید ایدرگه موفق بولدم. جناب حق رحمتنده بزنی جمع ایتسون» بیورمشدر.

بتون دنیانی قوتلری، کیمه‌لری، قلچ، طوپلری وملطقلریله فوریتقان پادشاهلر خاتونلر وقزلرغه باش أیه‌لر؛ صوراغان نرسه‌لرینی بیررگه راضی بولالر؛ هیئت اجتماعیه گه سوزلرینی تأثیر ایتدره‌لر؛ بتون دنیانی قوّتیله زلزله گه کیترگان، عقلیله دنیانی حیرتقه قالدرغان «ناپالیون»: «معلوماتلی خاتونلرنك فضیلت وهیئت اجتماعیه گه تأثیرلرینی اعتراف ایتوب اوقوغان خاتونلرنك معنوی صوغشلری اوزینك صوغشندن قوّتلی ونتیجه‌لی بولوینی اعتراف ایتمشدر» شوگار کوره قزلر مدرسه‌سنی هر وقت زیارت ایته‌در ایدی.

اوزی ایله برلکن صوغشلرده وفات بولغان پاشا وضابط قزلرینه ایك قیمتلی هدیه ویادکار ایتوب مکتب تأسیس ایتمشدر. «مادام کامبان» نی

اداره باشیه قویوب هر وقت زیارت ایته‌ر وحاللرینه آشنا بولور ایدی. بو وباشقه قزلر مکتبینه اعتبار ایتوی قزلرنك هیئت اجتماعیه‌گه تأثیرلریی بلدرو، وفرانسیه خلقینه قزلرنك قدرلری زور بولوینی اعلان ایتمك ایدی.

«ناپالیون» قزلر مکتبینه کیلگاچ «مدام کامبان» شاگرد قزلرنی صف، صف ایتوب آلدینه ترتیب ایله تزگاچ، غایت عجبله‌نوب آنك تلی کوکلنده یرلشکان معنالری، وقزلرنك عسکرلردنده قوّتلی بولوینی: مین مونلر کبی زور، قوّتلی عسکرلرنی کوب وقتلر آلدیمه تزدم. بتون دشمانلریمه غلبه ایتدم؛ کوب مملکتلر فتح ایتوب اوز مملکتمگه قوشدم؛ لکن «مادام ژوزفین» (خاتونی) مینم اطرافمه بتون خلقنك کوکلنی جیه‌در» دیمشدر. شکسز قز وخاتونلر تربیه و معلومات ایه‌سی بولسه‌لر، مونلرنك ناچارلق ایله محاربه‌لری عسکرنك دشمان بولغان خلق ایله محاربه‌سندن نتیجه‌لیدر. چونکه بونلر خلقغه قهرمانلر یتشدروب مملکتنی ایك قورقنچلی بولغان ایچنده‌گی جهالت، تربیه‌سزلك واخلاقسزلق دشمانندن صاقلیلر؛ کیله‌چك کونلر اوچون امتکه بیوك، هیچ بتمی تورغان مدنیتنی مملکت ایچنده یرلشدره‌لر.

ناپالیون «ژیستولا» صوی بویینداغی زور صوغش ایچنده بیله قزلرنی خاطرندن چغارمامشدرکه: صوغش میداننداپاریژده‌غی معارف وزیرینه شومالده مکتوب یازمشدر:

مین قزلرنك مکتبلردن عالمه، فاضله بولوب چغولرینی، کیوم وماتورلغه قزقمی طورغان بولولرینی سوه‌م؛ قزلرنك اوزلرینه تارته تورغان نرسه‌لری صاف قلبلی، گوزل خلقلی بولولریدر. ادبیات وعلوم طبیعیه اوقوب جهالت قاراڭغولقلریندن چغوب، علم، معارف نورلریله نورلانولرینی أستیم؛ أوزلرییی اوزلری اداره، کیوملرینی اوز قوللریله تگولرینی وبالالرینه هنر اوگره‌تولرینی آرزو ایته‌من، قزلرنك فائده‌لی، فاضله بولولری مینم تله‌گمدر.

«ناپالیون» خاتونلرنڭ آدم جیوننه فائده‌لی بولولرینی اعتراف ایتدگی کبی نادان بولدقلرینڭ زور ضررلر کیتره‌چکلرینی شول‌سوزی‌ایله بلدرمشدر: ایرنڭ یوز سنه‌ده یاصاغان نرسه‌سنی خاتونڭ بر سنه‌ده بوزارغه قوّتی یتیه‌در.

ناپالیون اوز خاتونینڭ اوزینه تأثیرینی اعتراف ایتدکی کبی مشهور یازوچیلردن «مادام دیستایل» نڭ قلمینڭ تأثیرندنڭ قورقمشدر. من کوره‌مادام‌کوب آشلرینه‌غایت‌آچی‌انتقادایتکاچ، قرداشینی یبه‌روب، انتقاد ایتمه‌وینی اوتنمش ایسه‌ده مادام هیچ اعتبار ایتمه‌مشدر:«بن مقصودمه‌یتشمه‌زدن‌قلممنی‌انتقاددن طوقطاچق‌توگلمن»دیمش. ناپالیون بو خاتونغه مقاومت ایته آلماغاچ،«شویسریا» غه نفی ایتمشدر.لکن نفی ایتلگان یرنڭده «ناپالیون» نڭ اشلرینه‌انتقاد ایدوینی طاشلامامشدر. انتقاد یوللو اون سیکز جلد کتاب یازمشدر.

انگلتره‌ده زور سیاسلردن «لورد بیقوسفلید» وزیرلکینی طاشلاغاچ، آکار درجه بیرونی عرض ایتکاچ:«مینم زور فائده‌لی اشلرمه خاتونم سببچی بولدیغندن میکا بیرله‌چك لقبکه اول استحقاقلیدر؛ آکار بیرکز»دیمشدر.

بو وزیرنڭ شهرتی، مجلسلرده‌گی عالی خطبه‌لری، انگلتره‌گه فائده‌لی بولغان بیوك اشلری خاتونینڭ معنوی یاردمی آرقاسنده حاصل بولمشدر. بروقت‌وزیر خاتونی‌ایله برلکده‌آربا ایچنده‌کیتمه‌کده‌ایکان، آرباچی پاوصقه‌نڭ ایشکینی یابقانده خاتونینڭ قولینی جراحتله‌گانچه قیسوب غایت آورتدرسه‌ده، ایری بولغان وزیر مجلسده سویله‌یه‌چك خطبه‌سنی فکرله‌ب باردغندن،فکری‌بولنمه‌سون‌دیوب، هیچ‌بر جراحت و آورطوینی بلدرمه‌مشدر. مین بتون تاتار خاتونلرینی عیبله‌ب‌أیتمیم؛ فقط تاتار خاتونینه بوندای برحال بولا قالسه،قیامتلر قوبطارر ایدی. صوڭ.

بیشنچی جزئی «قز خاتون» تیزدن طبع ایتله‌چك.